

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА І ЛЕСЯ УКРАЇНКА: КОНЦЕПЦІЯ МОДЕРНОЇ ЖІНКИ

У статті інтерпретується концепція жінки в творчості Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Світогляд орієнтації авторів і особливості моделювання жіночих персонажів представлені на матеріалі історичних і літературних творів, мемуарів та белетристики.

Ключові слова: концепція модерного героя, національний архетип жінки, ідея внутрішньої цілісності, природна аристократичність духу, жінка-емансипантка, еротизм.

Марина Ковалик

Ольга Кобылянская и Лесья Украинка: концепция современной женщины

В статье интерпретируется концепция женщины в творчестве Ольги Кобылянской и Лесы Украинки. Мироззрение ориентации авторов и особенности моделирования женских персонажей представлены на материале исторических и литературных произведений, мемуаров и беллетристики.

Ключевые слова: концепция современного героя, национальный архетип женщины, идея внутренней целостности, естественный аристократизм духа, женщина-эмансипантка, эротизм.

Maryna Kovalyk

Olha Kobylyanska and Lesya Ukrainka: the modern woman conception

The modern woman conception in Olha Kobylyanska's and Lesya Ukrainka's creative activity is interpreted in the article. The world outlook orientations of the authors and the peculiarities in the modeling of female characters in their works are presented on the material of historico and literary works, memoirs and fiction.

Key words: a modern hero concept, ethnic woman archetype, idea of inner integrity, innate aristocratism of spirit, emancipated woman, eroticism.

Явище модернізму має кілька іманентних рис, серед яких вельми вагомою є пошук і формування концепції нового (модерного) героя, яка, на думку Я. Поліщука, представлена двома психологічно-поведінковими моделями: „індивідуаліст Заратустра”, який створює нові етико-естетичні цінності і відстоює їх перед патріархальним суспільством, самовдосконалюється і внутрішньо зростає, та „Пер Гюнт” – індивідуаліст, що не здатен пізнати власну душу, заручник бажань, з ослабленою волею, стихійний, прагне пізнавати й експериментувати [4, с. 123 – 136].

Як зазначає вчений, „життєвий простір нового героя тільки-но окреслюється у творах Лесі Українки, Ольги Кобилянської, В. Винниченка та інших” [4, с. 139]. У перших двох випадках йдеться не просто про героя, а про героя-жінку, про створення модерного образу жінки в українській літературі, що в сучасному літературознавстві тісно пов'язується з феміністичним рухом і визначається як естетичний здобуток модернізму великої ваги [3, с. 156 – 158].

Під сильною жіночою постаттю здебільшого розуміють тип жінок-емансипанток, окреслюючи який, Ольга Кобилянська писала: „Женщина, побіч своєї природою назначеної задачі стати жінкою й матір'ю, посідає й надане тою самою природою право – бути і собі самій ціллю, іменно в тім смислі, як буває собі ціллю мужчина, а то – учитись, щоб мати раз свій кусник хліба і бути собі паном – доки не рішиться взяти на себе обов'язків статись мужем і вітцем” [2, с. 153]. Таким чином, емансипантка – особа, що за своїми свободами і обов'язками ідентична чоловікові. Героїня творів Ольги Кобилянської: відкидає традиційні моделі поведінки, інтелектуалка, прагне до внутрішнього росту і самореалізації, почуває відповідальність за родину і в критичний момент готова перебрати на себе функцію голови родини (Олена Ляуфлер). Разом із цим вона в письменниці – пристрасна натура. Авторка також, як чоловіки-письменники, акцентує увагу на модерній властивості образу своєї героїні – еротизмові, але, на відміну від означених вище типів, він є природним невіддільним внутрішнім проявом її екзистенції. У його реалізації вона *не об'єкт, а суб'єкт дії*, як, наприклад, героїня „Природи”. До речі, авторка дотримується у цьому випадку вже вироблених типових рис при творенні образу фатальної жінки: героїня має „рудаве волосся, що у русинів рідкість, та в чертах бачилась порода. [...] Її очі, великі, трохи нерухомі і вогкі, були сумні і тоді, коли уста усміхались” [7, с. 11]. Вона має і ту внутрішню загадку, той потяг до волі і свободи, на який *натякали* у своїх творах М. Коцюбинський, І. Франко, Г. Хоткевич. О. Кобилянська його

окреслила чітко – інстинкт, пристрасність натури, багата уява, природність (від бабусі гуцулки), яка брала верх над цивілізованістю.

Проте у своїх творах О. Кобилянська зображує героїню, яка живе не лише чуттям, а й розумом, не тільки інстинктами, а й свідомістю. Вона – вольова особистість, визначає власну долю, підноситься над чоловіками. Більше того, авторка робить акцент на самостійності й свободі вибору життєвого шляху своїми героїнями. Вони плакають мрії про шлюб як форму єднання двох рівноправних особистостей, а якщо це не можливо, то вони знаходять інші форми свого існування, паралельні чоловічому світові: „Жінка, котра має з чого жити, а цінить себе сама, і, не можучи вийти за такого, котрого справді любить, – ніколи не буде рватися за мужчиною” [2, с. 385]. [Розрядка О. Кобилянської].

Отже, письменниця у своїй практиці *свідомо і послідовно* підходила до питання творення модерного героя-жінки, як неодноразово зазначала у своїх листах, – української інтелігентки, котрої, на жаль, не бачила у своєму оточенні і котру хотіла виховати завдяки своїй мистецькій практиці. У листі до Осипа Маковея Ольга Кобилянська писала: „Наші русини шукають зараз у себе таких типів – і дивуються зараз, що межі ними нема якої-небудь „царівної” Анюти, Софії – і т. д. однак, я думаю, що моя заслуга се та, що мої героїні витиснули вже або бодай звернуть на себе увагу русинів, що побіч дотеперішніх Марусь, Ганусь і Катрусь можуть стати і жінки європейського характеру, не спеціально галицько-руського” [2, с. 321 – 322]. Таким чином, Ольга Кобилянська заперечувала послідовно народницький підхід в ідейно-естетичному моделюванні характеру жінки в українській літературі.

Деяку іншу ситуацію спостерігаємо у творчості Лесі Українки, для якої естетичні засади модернізму були внутрішньо органічними. У процесі її становлення як письменниці простежується перехід від естетики народництва (рання лірика), яка формувала її смаки, через занурення у світ модерної європейської літератури до формування власної естетичної концепції – новоромантизму. Проте постає питання, а чи було в драматичній творчості Лесі Українки заперечення (відкидання) традиції? Чи був свідомий бунт проти народницької літератури? Чи, можливо, маємо справу з модернізацією традиції?

Відповідаючи на цей каскад питань, зауважимо, що наші роздуми торкатимуться специфіки образу модерної жінки. Характерно, що Леся Українка не заявляла про *боротьбу* з народницькою традицією, але *культивувала і наголошувала* на власній мистецькій позиції. Саме ці моменти змусили С. Павличко, аналізуючи статтю „Малорусские писатели на Буковине”, відзначити: „Леся Українка на цьому етапі своєї кар’єри ще не впевнена, яким має бути новий напрям [модернізм – М. К.], і себе до нього не відносить. Пише як критик, аналітик, а не учасник. Леся Українка *свідомо обережна*. Кожного разу, говорячи про модерність, прямо, а частіше езоповою мовою, в обхід, вона обґрунтовує *необхідність змін в українській літературі доцільністю для народу*” [3, с. 40] [курсив наш. – М. К.]. Проте, як пише далі дослідниця, Леся Українка, розмірковуючи про „правильність шляху” розвитку української літератури, говорить про необхідність її виходу зі свідомої ізоляції, орієнтації на нові зразки і моделі, які окреслюються словом Європа [2, с. 41]. Серед реформаторських (модерних) позицій письменниці С. Павличко (щоправда, поруч з Ольгою Кобилянською) назвала *фемінізм* письменниці, хоча висловлювала при цьому вельми суперечливі думки: „І Леся Українка, і Кобилянська, керуючись пріоритетом мистецтва, дуже остерігалися будь-якої тенденційності, в тому числі і феміністичної. [...] Позбутися тенденційності не вдалося жодній з них. [...] Феміністичні ідеї Лесі Українки не завжди лежали на поверхні, як, наприклад, у Кобринської чи навіть Кобилянської в ранніх її творах” [2, с. 73]. Чи справді письменниці були притаманні ідеї фемінізму чи, можливо, образи її героїнь втілювали національний характер жінки, для якої поняття внутрішньої свободи можна вважати архетипним?

Щодо першої частини питання, то відоме Лесине іронічне ставлення до фемінізму, що було значною мірою нав’язане позицією дядька М. Драгоманова. Воно виявилось в реакції письменниці на створення журналу Н. Кобринською. У відповідь на лист О. Маковея, де він просить робити акцент на „жіночій літературі”, „жіночій критиці”, Леся не розумітиме, чому тепер таке модне у Галичині „жіноче питання”. У статті „Новые перспективы и старые тени”, оглядаючи доробок французьких, німецьких і скандинавських письменників в аспекті образу „новой женщины”, Леся Українка писатиме, часто іронізуючи з феміністичних образів і в цілому із західного руху емансипанток: „Бурже напрасно так протестует против „представительниц современного феминизма”, так как они, насколько это видно по литературным изображениям и по их собственным речам на

сьездах, представляють из себя все-таки „плоть от плоти и дух от духа” очаровательных женщин буржуазии” [6, с. 97]. В „типе „новой женщины”, – пише українська письменниця, – много элементов комического... [...] Это тип только что освобожденной рабыни со всеми его трогательными и отталкивающими сторонами” [6, с. 100].

Отже, ідеологія фемінізму *внутрішньо (ментально)* чужа для Лесі Українки, разом з тим не можна відмовити її героїням в модерності, надто вже жіночі характери, створені нею в драмах, є неординарними для класичної української традиції Г. Квітки-Основ'яненка, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного. Вирізняються вони потужним вольовим началом, яке споріднює їх, за визначенням Я. Поліщука, з „парадигмою Заратустри” [4, с. 148]. Не заперечуючи цієї думки, звернімо увагу на те, що в основі Лесиних образів лежить національний архетип жінки (А. Нямцу) – дружини, матері, сестри, коханої, берегині роду, – визначальною рисою якої є любов – любов до чоловіка, Бога – Месії, Батьківщини, народу. Ця національна архетипність визначає провідну рису Лесиних героїнь – *ліризм*. Інша справа, що реальність не дає можливості Мавці, Касандрі, Міріам, Прісциллі, Оксані, Долорес реалізуватися в любові, змушує їх боротися, йти на жертви, протистояти обставинам... До речі, відзначимо, що ліризм і воля – це детермінанти темпераменту самої Лесі Українки, про що М. Зеров писав: „Леся Українка скрізь і завжди в своїй поезії *зостається жінкою*. [...] ... вона тим і сильна, тим і займає свою власну постать в історії українського слова, що завжди поєднувала в собі *пристрасті*, Прометеевим огнем поійняті пориви з нотами *ніжності*, з прославленням *жіночого героїзму, терпіння й саможертви*” [1, с. 376] [курсив наш – М. К.].

Подібна аналогія наводить на думку про глибинне (духовне) індивідуально-авторське коріння образів модерних жінок у драматургії письменниці. Характери героїнь, їхня поведінка, вчинки – це репрезентація Лесиного бачення та розв'язання проблеми „жінка і світ”. Тому, напевне, їх „*модернізм*” *універсальний*, не прив'язаний до сучасності.

Героїні письменниці були втіленням жіночності, духовного аристократизму, вишуканої краси. Насамперед портретними характеристиками, деталями, поданими у ремарках, Леся Українка підкреслювала ці зовнішні ознаки своїх модерних героїнь. У „Камінному господарі” Долорес одягнена просто і вишукано: то вона в жалобі з чорним серпанком чи „чорному доміно”, то в чорному чернечому одязі, що символізує її фізичну і духовну жертву заради Дона Жуана; єдиною прикрасою є срібний медальйон з портретом коханого. На противагу їй донна Анна – любителька оздоб, що робить акцент на її приземленості: „Анна ясно вбрана, з квіткою в косах, вся в золотих сіточках та ланцюжках” [5, с. 415] або „Донна Анна у сивій з чорним півжалобній сукні сидить при столику, перебирає в скриньці коштовні прикраси і приміряє їх до себе, дивлячись у свічадо” [5, с. 458]. Класичний приклад подібного протиставлення – Мавка і Килина. Вбрання першої гармоніює з довколишнім світом, підкреслюючи її індивідуальність, не затьмарює її внутрішньої краси, тоді як вульгарні кольори, що домінують в одязі Килини („червона хустка з торочками”, „бурячкова спідниця”, „зелений фартух з нашитими на ньому білими та жовтими стяжками”, „сорочка, густо натикана червоним та синім”), прикраси („намісто дзвонить дукачами”) підкреслюють не просто приземленість героїні, а обмеженість і непривабливість її духовного світу, компенсатором якого виступає якраз зовнішня пишнота.

Таким чином, модерні героїні Лесі Українки через деталі зовнішності презентували ідею внутрішньої цілісності та природної аристократичності духу. Вони прийшли у світ не для його підкорення, „гвалтування” життя для реалізації власних амбіцій, а як його органічний елемент, духовна субстанція. Їм не притаманна агресія, швидше навпаки – творче перетворення і вдосконалення дійсності.

Ця характерна властивість Лесиних героїнь виникає з природного для жінки бажання – любити і бути коханою. Саме така прив'язаність до „чоловічого світу” вказує на домінанту традиції у цих образах. Модерним же є авторський акцент на *духовних вимірах любові*. Долорес з „Камінного господаря” говорить так: „Мене з коханим тільки мрія в'яже. / Таким нареченим, як ми, / пригідно бути в небі райським духам, / а тут – яка пекельна з того мука!” [5, с. 422]. Леся Українка *відсторонюється від самої думки про тілесне*, представляючи цей аспект руйнівним для життя. Саме через тілесну пристрасть, яку викликала Гелена у Паріса, гине Троя; Лукаш втрачає свою душу; Дон Жуан втрачає свободу та волю.

Таке модерне трактування кохання детермінує трагізм героїнь Лесі Українки. Погоджуючись з думкою Я. Поліщука про те, що „у Лесиних героїнь ще здебільшого не зауважуємо відвертого й непримиренного конфлікту з „чоловічим світом”. Принаймні вони намагаються знайти згоду із

тим світом” [4, с. 155], разом із тим відзначимо, модерні жінки письменниці внутрішньо перевершують чоловіків, на яких спрямовані їхні почуття.

Цікаво, що в них поєднуються суто жіночі почуття і переживання (наприклад, бажання Мавки виглядати привабливо), проте героїні драм виявляються більш цілісними і сильними особистостями, з чітко визначеною і органічною системою цінностей, ніж чоловіки, з якими їх зводить доля. Це формує *необхідність у саможертвості* героїні Лесі Українки, що й породжує її внутрішній трагізм. Видається, що ця якість навіть стає вихідною установкою для Лесі Українки, і в такому аспекті може розглядатися, як модерна властивість образів жінок у драматургії письменниці.

Таким чином, Лесина модерна героїня народжувалася досить органічно. На відміну від героїні О. Кобилянської, котра категорично заперечувала усталені принципи жіночого образотворення, вона не заперечувала традиції, швидше репрезентувала архетипну поведінкову модель, близьку до світогляду письменниці. Проте своїми психологічно-чуттєвими порухами, душею, вольовою поведінкою (вічний пошук досконалості (гармонії) зі світом, самореалізації у коханні, саможертвність), трагізмом жінка в творчому доробку Лесі Українки, як і в творчості Ольги Кобилянської репрезентувала модель модерного героя, з’ясування сутності якого в модерній літературі загалом є завданням наших подальших студій.

Література

1. Зеров М. К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2.: Історико-літературні та літературознавчі праці. – 601 с.
2. Кобилянська О. Твори: У 5 томах. – К.: Держлітвидав України, 1963. – Т. 5. – 767 с.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
4. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2002. – 392 с.
5. Українка Леся. Драматичні поеми. – К.: Дніпро, 1983. – 460 с.
6. Українка Леся. Новые перспективы и старые тени // Леся Українка. Твори: В 10 т. – К.: Дніпро. – Т. 8. – С. 97 – 104.
7. Український Декамерон. – К., 1993. – 302 с.